

Andreja Sinčič

Upor. Četudi mora zato krava na kolo

Ideja o drugačnem in drznem, neobičajnem in tudi nespodobnem ima v času, ko so težave nadomestili izzivi in debele (ljudi) močni, ko so črnci postali temnopolti (in so belci ostali belci), ko še lovci medvedov več ne ubijejo, ampak odvzamejo, že uhojeno stezo do kulturnih vršacev. Čeprav obstaja tudi stezica, kjer so te markacije družbene progresivnosti veliko manj obljudene. Manj odrabljenih robčkov, praznih ovitkov beljakovinskih tablic in bananinih olupkov je ob poti. Pogled z vrha ne presune nič manj, le pot do tja je nekoliko bolj samotna, manj hrupna, kakšna robida več se razrase.

In vendar je tam mogoče najti nekaj tako vsakdanjega, da daje že občutek obrobnege – slikanice. Najsibodo branja slednjih še tako mnogovrstna, je jasno, da v njih ni mogoče kar počez iskati družbene subverzije: laže je zaslediti tematsko pogledovanje v mračne tabuizirane prostore, spodnašanja oblastnega diskurza pa vseeno ne.

Nasploh v želu zahodne književnosti ni ostalo prav dosti prevratniškega strupa, ki bi se zažiral med močne vezi institucionalne kulturne tradicije. In sporočilnost, večkrat ovita v krep papir kakor v celofan, je razpršena med vso ostalo mnenjsko kramo vsakdana. Nazadnje se zdi, da sta tako političnoafirmativna kot subverzivna moč umetnosti postali nekakšni nadzorovani kategoriji, ki so ju pod svoje okrilje vzeli marketinški oddelki vplivnih korporacij.

Klofute resničnega sveta

Čeprav je mladinska književnost vse manj način upodabljanja sveta kot nekonfliktnega in varnega prostora za samouresničevanje in čeprav se je iz prizorov družinskega sobivanja že prenekatera freska odluščila, je predpostavka o otroku kot nedolžnem, le z dobrim obdarjenim bitjem svetlobe živa kot le malokaj. Tako sta naivnost in nežnost nekakšni stalnici v opisu imaginarnega otroka, ki ga je treba besno varovati pred *nepriemernimi* temami in *kvarnimi* podobami, saj lahko ti koncept idealnega otroštva trajno poškodujejo.

Najbrž se tudi zato zdi nekakšna skrajna deviacija trenutek, ko mladoletnik sladostrastno pretepa deklico, v njeni nemoči uživa in to prek vseprisotnega družbenega omrežja ponudi zaprepađeni javnosti v vednost. S tem zada udarec ali dva tudi v trebuh družbe, ki o brezčutnih in agresivnih otrocih sicer ne govori; prej in z vso teatralno srditostjo udriha po učiteljih, ki da nimajo *pravega pristopa* k *nekoliko bolj energičnim* učencem. A ob teh redkih ekscesnih priložnostih, ki dobesedno izsilijo pot v javnost, je mogoče izvedeti tudi naslednje: strokovnjaki, ki se jih v *običajnih* dneh ne sliši (ali ne sme slišati), vedo povedati, da opazno narašča število otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi motnjami. Sošolci se jih bojijo, učitelji so ob njih nemočni, starši (ki pa bi neredko bili tudi sami potrebni resne strokovne obravnave) jih preklinjajo. Ali bolešno ščitijo. Vrh vsega pa z njimi nimajo kam in nihče jim nič ne more, čeprav so nevarni sebi in drugim. (Dokler ne zagrešijo hujšega kaznivega dejanja, potem šele lahko postopki laže stečejo.)

Tako se resnični svet z groteskno naslodo spakuje in klofuta namišljeni svet odraslih, prepričanih, da skozi telo otroka žar zlobe ne najde poti. Provokativno in brezsravno žonglira s poglavarjem nepriznanih stereotipov o fundamentalni dobroti in nežnosti otroškega srca. Še več, resnični svet prav rad pokaže, da je čisto otroško srce slepilo hipokritičnih odraslih in da je otrok, ki čuti z naravo, osamljen mali tujec v neudobnem sedlu časa.

Staranje kot odklon od normalnega

Znano je, da je kakovostna (mladinska) književnost recepcijsko odprta, da ponuja možnost mnogovrstnega branja in nagovarja več naslovnikov hkrati. To velja tudi za slikanico *O kravi, ki je lajala v luno* pisateljice Ide Mlakar in ilustratorja Petra Škerla. Na površinski ravni pripoveduje zgodbo stare krave, ki kmetu ni več prinašala koristi (mleka), s tuljenjem v luno pa

ga je spravljala v precejšnjo zadrego, in konja, ki tudi ni več zmogel slediti pričakovanjem svojih ljudi. Zavladalo je prepričanje, da se pod na videz humornim besedilom bolj nagajivo kakor sramežljivo skriva identitetna zgodba dveh ostarelih protagonistov, ki za seboj potegneta premišljevanje o odnosu sodobne družbe do starejših.

Tema staranja je v času, zavezanemu lepoti in mladosti, obrobna. Še bolj pri robu se drži v mladinski literaturi. O starosti in upadanju življenjske moči, razraščanju bolezni in približevanju smrti pač ne gre razmišljati, ko je človek še tako mlad. *Nov*. Pa čeprav, in zgodba opozori tudi na to, staranje lahko pomeni dobrodejen pomik k sebi, k tistemu, kar posameznika zares osrečuje, celo osmišlja, le da je bilo življenje s svojimi dnevnimi zahtevami premočno, da bi se ta ustvarjalna stran lahko izraziteje razživela.

Zato je dovzetnost literature za takšne teme več kot dobrodošla, nujno potrebna tudi, če bi se nameravali dotakniti tabujске smetane – evtanazije. Ko se *dobra* smrt postavi nasproti nesmiselnemu, predvsem pa nevzdržnemu trpljenju in kolapsu osebnega dostojanstva. A končno, naslovna junakinja se je samo postarala in značajske malce spremenila, nikakor pa ne umira, zato je oziranje za tematiko, ki se odpira nadzorovani smrti, prenačljeno, celo nekoliko špekulativno. Pa tudi svet, v katerega je postavljena, ni prepreden s simboliko minljivosti in konca, temveč s pogumom in močno voljo do življenja.

Nove zgodbe na stara leta

Ko je utrujena stara Mrvica, kakor je kravi ime, v nekem trenutku spoznala, da ji je vse bolj kratena pravica do obstoja, je stopila na pota upornišтва. A to ni bila izbira na podlagi privlačnega življenjskega sloga, trenda, ki bi mu podlegla v svoji radoživosti, kaj šele mladostni zaletavosti. Nje na pot ni vodila častiželjnost, v svojem hlevu ni hlepela po velikih dejanjih in ni sanjala, kako bi (od)rešila svet, spotoma pa še *všečke* zbirala. Niti avanturizma, ki posebej čez poletje obsede ljudi naše dobe, se ni nameravala iti. A če je želela preseči omejenost in krutost ekonomije kmečke pameti, je prijaznost, delavnost in spoštovanje avtoritete morala zamenjati s samostojnostjo, pogumom in spoznanjem, da bo treba življenje sestaviti nanovo.

Tako je, negotova, a vendar odločna, “povezala culo v vozle”, sedla na kolo in se v pomladni noči podala na pot, dolgo in tesnobno. Dogodki, ki so sledili, so bili nenavadni, a dragoceni. Posebej tisti, ko je izčrpana in prestrašena prenočila v zapuščeni stari hiši. Ne pa tudi prazni – zjutraj je

zagledala Van den Hija, konja v zaprašenem fraku, ki ji je ponujal kavo. Bil je cirkuški konj, ki so ga prekvalificirali za vleko vozov. Soočen z očitki, da se mu noge zapletajo, da je star in nekoristen, je naposled ostal brez prihodnosti. Čemur pa se je, prepričan, da lahko kljub temu živi kreativno in polno, uprl. Navdušen plesalec stepa je v Mrvici in njenem nenavadnem glasu prepoznal potencial in jo zato spodbujal, da bi se naučila peti. Čeprav sprva skeptična, je privolila in kmalu sta imela nastop ob morju. On je plesal step, ona pela bluz, ljudje so bili navdušeni. Cilinder se je začel polniti s kovanci, njuni srca z zadovoljstvom.

Interpretacije, ki godijo sistemu

Ker je *stara* krava (sodobnemu) kmetu podobno odveč, kot je (sodobni) družbi odveč *star* človek (ali, konec koncev, *mlad* družboslovec oziroma humanist), ne preseneča, da je z antropocentrizmom gnana osrednja interpretacija izpostavila problematiko staranja oziroma usihanja življenjske moči. Tudi žirija, ki je nagrado Kristine Brenkove za najboljšo izvirno slovensko slikanico leta 2016 podelila prav kravi, ki je lajala v luno, je prepoznala in pohvalila humor zgodbe, ki "pod svojo lupino skriva temo, ki ni prav nič humorna, ampak vredna temeljitega razmisleka: Kaj se zgodi s tistimi, ki so 'odsluženi', se postarajo, ne zmorejo več svojih zadolžitev?"

A če je takšno branje tabujsko, ne gre zamolčati, da je v primeru te slikanice lahko veliko bolj subverzivno – dobesedno branje. Prvo, otroško, *naivno* branje. Ker je književnost, zlasti njena mladinska izpostava, precej marginalizirana in stopica onkraj družbenega vpliva, se zna zdeti stališče, da gre pri tem literarnem delu za subverzivno vsebino, nekoliko lunatično. A stopimo bliže, kratkovidnost je lahko hudo nadležna.

Sistematično izkoriščanje in zloraba živali za potrebe samovoljnega *kralja živali* (človeka; lev, če ste pomislili nanj, je kvečjemu mali princ) je brezkrajna. In drobček tega se je ujel tudi v nagrajeno slikanico, ki z ne-agresivnimi literarnimi sredstvi predstavi pomen sodelovanja in strpnosti, poguma in kreativnosti.

Kmet je svojo žival vseskozi s pridom izkoriščal, ko je zaradi starosti in izčrpanosti ni več mogel, se je je namenil znebiti. Jasno, to kar kliče po prenosu na človeški svet: dokler človek koristi družbi oziroma skupnosti, se je že po sili razmer treba ukvarjati tudi z njegovimi osebnostnimi specifikami, ko pa postane njegova koristnost v nekem trenutku opazno zmanjšana, je bolje, da ga ni. (In obnašali se bomo, kot da ga nikoli ni bilo.) Kar

med drugim pomeni, da ta način razmišljanja ni običajen samo za zlobce, ki se potikajo po svetu fantazijskih zgodb, temveč je prevladujoč način človeškega razmišljanja.

A takšno branje, ki odpre prostor za *mainstream* problemsko temo, ga zapre za *alternativno* problemsko temo. S tem pa podpre in reproducira obstoječi družbeni red, v katerem sta krava in konj vredna toliko, kolikor lahko koristita človeku. In v katerem je ignoranca problematike t. i. rejnih živali simptomatična. Od tod moje na videz lunatično prepričanje, da gre za delo z izjemno subverzivnim potencialom, ki pa ostaja zakrit pod plaščem predvidljivih in za ohranjanje sistema izkoriščanja varnih interpretacij.

Podcenjevanje iz ljubezni

Navadili smo se, da problemske tematike mladinske književnosti znajo izzivati utečeni vrednostni sistem odraslih, ko pred otroke postavijo tudi nekoliko temačnejše strani človeške družbe in med platnice pripustijo spolne zlorabe, nasilje v družini, bolezen, tudi umiranje; nič pa o tem, kako so živali povečini zgolj nemočne žrtve zlorab ljudi oziroma nenasitne prehranske industrije. Kar je navsezadnje tudi pričakovano. Nenadzorovano reflektiranje dejanskih procesov bi namreč lahko v družinsko *harmonijo*, ko oče bere s hčerko pravljico, mama pa pripravlja goveji zrezek s krompirjem in mešano solato, vneslo precejšen nemir, ko bi hčerka pokazala na zrezek in užaljeno rekla: "Jaz ne bom jedla Mrvice!"

In bi mama po tem, ko se začudeno spogleda z očetom, ki samo skomigne, odvrnila: "Oh, daj no, to ni Mrvica, a nisi poslušala pravljice? Mrvica poje in pleše s prijateljem konjem. Meso je vendar za jesti. Tudi ti ga moraš jesti, da boš postala velika in lepa punca."

Hčerka pa trmasto in s pogledom, strogo uprtim vanjo: "Ampak meso je iz Mrvice!"

Na kar se mama odzove z že opazno bolj živčnim tonom: "Ni res. Meso je iz trgovine. Tako kot tista čokolada, ki si se je lotila v hipu, ko si jo zagledala."

Nadaljevanje je odvisno od upornosti otroka, a večinoma jih zlomijo. Da so pri tem uspešni, pa jih morajo naučiti ravnodušnosti in navdušiti za otopelost. In jim namesto *problematičnih* knjig, ki dajo slutiti, da svet, ki si ga je prilastil človek, ni toliko prijazen, topel in lep, kolikor je poln represije in izkoriščanja, drugič v roke raje potisnejo *pametne* telefone. Da bo mir.

A če skušamo krilatico, da si otrok ne zasluži nič manj obzirnega in odgovornega sporazumevanja kakor odrasel človek, prenesti v resničnost, potem bi bilo dobro prekiniti takšne manipulacije, ki igranje prečijo prostrano polje laži.

Veščice na amfetaminih vedo vse

Vse dotlej bo triumfirala praksa, da bo otrok v trenutku, ko ga pripoved postavi na idejno čistino, kjer se sooči z odporom do ravnanja človeka in se zazre k sublimnemu, zasut z dopovedovanjem, da ni prav razumel. Da usoda Mrvice ni usoda ostarele krave, marveč ostarelega človeka, živečega v družbi, ki si zatiska oči pred starostjo in nemočjo. Pred boleznijo in osamljenostjo. Pred smrtjo. In da Mrvica v resnici sploh ne šteje, da jo je avtorica uporabila samo zato, da bi povedala nekaj univerzalnega za človeški svet. Krava pa s človeškim svetom nima nič.

In to navkljub stereotipnemu zaklinjanju, da je pluralizem različnih interpretacij neločljivo vpet v branje (mladinske) književnosti.

Pri čemer književnost niti ni glavna talka: ob ogledu filma ali gledališke predstave kot veščice na amfetaminih silijo v otroka in njegovo stališče do videnega. Čeprav je mogoče domnevati, da bi brez nadležne intervencije odraslega, prepričanega, da se je tisočletno znanje človeštva po nekem čudnem naključju skoncentriralo prav v njegovem umu, lahko zaznal in občutil precej več, kot mu je v tem nadzorovanem okolju odmerjenih misli dovoljeno.

Od tod vprašanje, za katero se bo morda zdelo, da je božjastnega izvora: Ali ne bi mladinsko branje, če bi le imeli ti mladi ljudje več svobode v procesu literarne recepcije, nastopalo kot nekakšen manifest družbene prihodnosti?